

De
Verbonden
Stad

De Verbonden Stad

Essays over de stedelijke omgeving in de context van
Diversiteit en Mobiliteit

Luud Schimmelpennink, Jaap van Till,
Kyra Kuitert, Lucia Lindner
met Luc Sala

©2015 Mindlift Publishers Hilversum NL *Mindflift@gmail.com*

Omslag: Tomas Sala

Beeldmateriaal: auteurs, vrienden, CBS,

Corel, PwC, bedrijfsfoto's, PhotoDisc,

Wikipedia, Mindlift Beeldbankiers.

Distributie: Boekencoöperatie Nederland u.a.

Verkrijgbaar bij de boekhandel, alle webwinkels en de uitgever.

Boekcoop@gmail.com

www.boekcoop.nl

www.boekenroute.nl (webwinkel)

Alle rechten voorbehouden, ook digitaal en als eboek.

All rights reserved, including digital redistribution.

NUR 740 Mens en Maatschappij algemeen

ISBN 9789492079046 (paperback) vaste boekenprijs € 19,95

ISBN 9789492079053 (e-boek) € 4,95

ISBN 978-94-92079-04-6

9 789492 079046 >

En alternatief motto voor het wapen van Amsterdam

Een visie op de toekomst met als motto doorbloeding

De stad wordt steeds belangrijker en de zogenaamde smart city trend is wereldwijd en zeker voor Amsterdam aan de orde. De 21-e eeuwse burger is de echte stakeholder van de stad, degene om wie het draait, de bewoner én betaler ervan. Die kunnen we voorzien van nog meer bandbreedte, nieuwe media, robots, intelligente diensten en materieel comfort, maar wat zijn de echte behoeftes, de echte zorgen van de mens achter al die digitale wonderen?

Komen we wel uit met diversiteit, fysieke mobiliteit, woonruimte-verdeling, culturele verscheidenheid, inkomensverschillen, de milieuproblemen en wat doen we als er geen werk meer is?

De basis-taak van een stad verschuift steeds meer naar het contact, de verbondenheid. Onderling contact tussen de burgers, virtueel contact via de sociale media, de netwerken en vooral fysiek contact, met elkaar en ook met de instituties, het vermaak, de markt, de bestuurders en de brede wereld.

Mobiliteit en diversiteit komen als kernthema's naar voren, die worden in dit boek vanuit een breed kader belicht in diverse bijdragen. Hoe we een gezonde, veilige en ecologische stad kunnen maken, maar ook hoe we omgaan met de nieuwe medeburgers, hoe technologie en cyberspace kansen en bedreigingen biedt, hoe netwerken bijdragen en innovatie werkt.

Dat kansarmoede en achterstelling heel nare gevolgen kunnen hebben zoals radicalisering van minderheden, dat er een digitale kloof dreigt en dat we rekening moeten houden met ander vervoer, andere winkels, en misschien ook andere burgers vraagt om een visie, of misschien wel om meerdere visies, die tegen het licht gehouden kunnen worden. Wat de stad en vooral de burger van die stad nodig heeft, is samengevat in een opdracht, een motto, het woord doorbloeding. Voorbij termen als integratie, participatie, emancipatie, cohesie en innovatie is de verbonden stad een organisch geheel en zorgt doorbloeding er voor om tot in de kleinste onderdeeltjes en op alle niveaus positieve energie te brengen en slechte afvalstoffen af te voeren.

**Auteurs: Luud Schimmelpennink, Jaap van Till, Kyra Kuitert,
Lucia Lindner**

Voorwoord: 'De Verbonden Stad'

Luud Schimmelpennink

Amsterdam ligt me na aan het hart. Vele jaren heb ik me ingezet voor de leefbaarheid, de menselijkheid en de mobiliteit van onze mini-wereldstad aan de Amstel, waar ik toevallig ook nog op uitkijk. Dit boek begon als een voortzetting van het 'Witte Stad' plan dat we met een aantal mensen in elkaar zetten voor de gemeenteraadsverkiezingen van begin 2014, ik opereerde de laatste maanden van de periode daarvoor onder die naam in de gemeenteraad. Dat plan draaide om het gevoel dat delen, milieu en technologie trends waren die pasten in het tijdsbeeld én we wilden met een alternatieve partij een betere verbinding tussen burgers en overheid proberen te scheppen.

Mijn ideeën met de witte fiets (delen is het nieuwe hebben) en later de witkar waren in essentie een vroege vorm van wat we nu de delen-economie (het woord deel-economie past niet echt) zijn gaan noemen, maar in het witte stad concept werd dat vooral een breed plan om de stad te verbinden, met fysieke mobiliteitsoplossingen maar ook meer contact, meer cohesie, meer samen.

In de verkiezingstijd is dat concept teloor gegaan in de chaos van ouderenpartijen waar ik tussen belandde, maar er bleef wel de ambitie iets neer te zetten. We deden mee aan een prijsvraag van de burgemeester, maar het bleef knagen. Ook wilde ik, als een soort erfenis (testament klinkt zo raar) na zoveel jaren raadswerk, nog eens uiteenzetten wat mijn bedoelingen waren.

De mensen om me heen, die ook hadden meegedacht over de witte stad plannen, opperden er een boek van te maken. Dat idee kreeg pootjes, eigenlijk ver voorbij de oorspronkelijke opzet, want het thema 'verbonden stad' dat we kozen, werd steeds actueler. Dit boek is een neerslag van een proces, en ik moet toegeven dat het resultaat veel breder is geworden dan ik dacht, de flitsen en kreten uit een verkiezingsmanifest zijn uitgewerkt tot hoofdstukken en uiteindelijk een boek, dat duidelijk een brede visie neerzet.

Waar ik me decennia geleden al sterk maakte voor de compacte stad, voor meer cohesie, het bij elkaar brengen van werken, wonen en re-

creëren is dat nu, in het zicht van wat de ‘smart city’ ons voorspiegelt, heel opportuun. Maar dan in dit kader wel voorbij de techniek, want dat laat ik graag aan de bedrijvige smart city activisten over; het gaat vooral om de mensen, om wat ze willen en kunnen, waar ze in geloven en waar ze van genieten.

Ondertussen zijn we ruim een jaar verder en is de wereld er niet beter op geworden, ondertussen blijkt wel dat Amsterdam op veel fronten bezig is om die verbindingen tussen de stakeholders te verbeteren, met behulp van technologie, geld en plannen, maar zeker ook door meer overleg en aandacht voor wat er onder de oppervlakte speelt. Het thema stad slaat aan, wereldwijd en op veel niveaus. Amsterdam heeft nu zelfs een nieuwe super-universiteit die zich op urbanisatie richt (het Amsterdam Institute for Advanced Metropolitan Solutions (AMS) in een samenwerkingsverband van TU Delft, Wageningen UR en MIT uit Boston.

Die brede aandacht voor de stad als ecosysteem heeft ook te maken met wat er mondiaal gebeurt, de terreurdreigingen, milieuproblemen, de toenemende polarisatie, de als bedreigend ervaren diversiteit, de robotisering, automatisering, de-fysicalisering van contacten, globalisering en de twijfel aan een breed herstel. Het besef groeit, dat de crisis van 2008 geen simpele recessie was (is), maar een symptoom van een dieperliggende scheur in ons materialistische paradigma. Die breuk tast enerzijds de wortels van het Westerse model aan, maar biedt ook voor de rest van de wereld (naast oppervlakkig wat meer welvaart), geen stabiel en toekomstvast perspectief. Ecologische rampscenario's en radicalisering van onderlinge verhoudingen dreigen.

De stad, dat is bij dat alles wel duidelijk, speelt een centrale rol in de ontwikkeling van ook de bredere samenleving. We kunnen wel stellen dat verbinding binnen de stad en met de omgeving daarbij het kernthema is. Dit boek gaat in op dat thema, maar probeert als het ware een helikoptervisie te bieden, wat dieper te kijken dan ‘smart’. Daar wordt al genoeg over gezegd. Wat de techniek allemaal te bieden heeft, met nog meer gadgets, slimme technologie, bandbreedte, netwerken, en hoe dat gebruikt kan worden voor het aanpakken van problemen, besparen op werk, grondstoffen en energie, dat valt gemakkelijk te achterhalen via internet of de stapels publicaties vanuit weten-

schap, bedrijfsleven en politiek die de laatste jaren rond dat thema zijn verschenen.

Het gaat niet om meer glasvezel en stapels slimme apps, die komen er wel, maar we moeten voorbij de onpersoonlijke communicatie en virtuele contacten durven kijken, zoeken naar een echte verbinding tussen wat we de stedelijke ‘stakeholders’ kunnen noemen. Dat zijn de burgers, bestuurders, ondernemers, ambtenaren, onderwijs en zorg, maar zeker ook de toekomstige generaties en ook zij, die (nog) graag in de stad willen komen wonen.

Op langere termijn is het de mens waar het om gaat, of we nu vervoer met elektrische voertuigen, waterstofgas of handkracht willen en of we wel of niet een chip ingeplant krijgen speelt daarbij niet zo’n rol. Techniek is mooi en nuttig, maar is het wel echte vooruitgang? Hoe zorgen we dat het bijdraagt aan gelukkige, welvarende en gezonde bewoners van die stad? Het gaat om de menselijke waarden, om contact, om vrijheid, geluk en tevredenheid, om hoe we omgaan met verschillen en diversiteit en welke rol de stad daarin speelt. Voorbij de functie als woonplek, voor werk, opslag, als marktplaats en zetel voor collectieve voorzieningen wordt de stad steeds meer de centrale contactplek. Het fysiek ontmoeten is de functie van de stad in een wereld waar andere taken worden overgenomen door netwerken en diensten die ook, in extremo, op de maan kunnen draaien.

Dit boek, uiteindelijk op basis van de diverse bijdragen met veel inzet in elkaar gezet en aangevuld door Luc Sala, maar in essentie het resultaat van denken, praten en kritische discussie, beperkt zich tot een aantal hoofdthema’s, die vooral de positie van de mens, de burger, de stedeling betreffen. Kyra Kuitert, mijn steunpilaar bij de verkiezingen, gaat in op groen en veiligheid, Lucia Lindner brengt haar antropologische visie over minderheden en integratie in. De netwerkprof Jaap van Till bekijkt de stad vanuit zijn perspectief en komt ook met aanbevelingen.

Diversiteit, veiligheid, groen, contact, privacy, delen, cyberspace, netwerken, wonen, ouderen en media, die thema’s worden uitgewerkt. Er zijn ook kritische opmerkingen over bijvoorbeeld de privatisering en de lezer zal her en der mijn frustratie en die van mijn mede-auteurs ook kunnen herkennen, maar het is dan ook geen wetenschap maar

een opinie, een goede raad, een provo-catief narrenschrijf dat hier voorligt.

Er kan van alles, en we zouden vele boeken kunnen vullen met de prachtige projecten en initiatieven die ook in een stad als Amsterdam al lopen of worden opgestart. Een aantal ervan zal aan de orde komen, maar dat dekt zeker niet de brede inzet van heel velen, die binnen en buiten de overheid, alleen of met steun, hun wereld proberen te verbeteren. De verbonden stad is daarom geen utopie, het is een proces dat al heel lang aan de gang is en dat in de context van de economische en mondiale ontwikkelingen de laatste tijd steeds actueler wordt.

Hoewel de focus in eerste instantie Amsterdam is, bevat dit boek hopelijk materiaal waar ook andere steden iets aan hebben.

We voegen met dit boek onze persoonlijke visie toe aan het werk van al diegenen, die de stad een goed hart toedragen en droegen. Ik schaar me vooral achter het idee en de essentiële kreet die we als een soort eindconclusie vonden, namelijk dat het gaat om **doorbloeding**.

Amsterdam heeft een hart, en dus levensbloed, vitale energie die tot in de kleinste hoekjes en gaatjes mag en moet komen, hoe we dat aanpakken laat ik verder graag aan de Raad en het stadsbestuur over,

Luud Schimmelpennink

Inhoudsopgave

Voorwoord:	
'De Verbonden Stad'	5
<i>Laud Schimmelpennink</i>	
1 Tien uitgangspunten voor de verbonden stad	15
2 De Verbonden Stad:	
een visie op de toekomst	17
De nieuwe fysicalisering	20
Connected City en Smart City Initiatieven	23
Delen, een economie van het sociale	24
Contactpatronen, steeds meer te volgen	26
De groeiende ongelijkheid: het cruciale probleem	28
De instabiele driehoek, wat doet de overheid	30
Planologie, stadsplanning, architectuur	32
De versplinterde, gesegregerde stad.	33
Geluk in de stad, macht en vrijheid	35
3 Hoofdpunten en begrippenkader	38
Cyberspace en internet	38
De andere dimensie; het mensbeeld	39
Het mensbeeld; drie werelden	42
Sociaal kapitaal	45
Woonomgeving én leefomgeving, contactplatform	48
Droesem, het putje, het souterrain	49
(re)-Fysicalisering en leefbaarheid	51
4 De Compacte Stad en procesdenken	53
<i>Laud Schimmelpennink</i>	
Zwerven door de Stad, stapvergroters	54
De compacte stad	56
5 Witte stad - fysiek verbonden	60
<i>Laud Schimmelpennink</i>	
De provoplannen van weleer in modern jasje	64
Individueel en Gedeeld Openbaar Vervoer	65
Parkeren: deel van mobiliteit	66
Witte Fiets, historie en ontwikkeling	67
De Witfiets	68
Balans-systeem	73
Metrofiets	74

Conclusie	76
6 Verbondenheid:	
wat bedoelen we daarmee	77
Vertrouwen als basis, ook zonder geld	78
We delen een munt	79
Digitale verbondenheid via een openbaar platform	81
7 Diversiteits-effect:	
verschil maakt verschil	82
Niet gelijk, wel samen	82
De groeiende ongelijkheid: het cruciale probleem	83
Het nut van diversiteit	86
Nescafé-effect	89
8 Diversiteit in een Verbonden	
Stad: minderheden	91
<i>Lucia Lindner</i>	
Steden zijn per definitie divers	95
Vanuit de andere kant kijken	97
Beleidsaanbevelingen:	
Strategisch ingrijpen op organische processen	99
Schaalgrootte, woonruimteverdeling	100
Anti-discriminatie	102
De fysieke dimensie van verbinding	103
Collectiviteit	104
Partnerschappen, samenleven	105
9 De gezonde stad	108
<i>Kyra Kuitert</i>	
Samenvattend	110
10 Stads-Groen	111
<i>Kyra Kuitert</i>	
Groen = gezond	111
Burger zelf aan de slag	112
Geen kwantiteit maar kwaliteit	113
Luud Schimmelpennink: Rotakas	114
Kosten en baten van groen	115
Samenvattend	116
11 Veilig voor iedereen	118
<i>Kyra Kuitert</i>	
Van Amsterdam tot de VN	118
CPTED en PKVW	119
Richtlijnen voor een veilige openbare ruimte	121
Voorkomen van anonimiteit	122

12 De sociaal duurzame stad	123
<i>Kyra Kuitert</i>	
Identiteit en identificatie	124
Eigenaarschap	124
Flexibiliteit	125
Diversiteit en functiemenging	125
13 Voorbij de slimme stad:	
de verbonden stad is meer dan een digitale smart city	127
Amsterdam doet ook mee	128
Amsterdam Smart City platform	129
Urban living labs	130
Smart CitySDK	130
Smart Citizen Kit voor luchtmeting	131
14 Verbonden Burgers:	
een netwerk	132
<i>Jaap van Till</i>	
Emergente verschijnselen	134
Aanbevelingen	138
Btwieners, de super netwerkers	144
Corridoria	145
15 Netwerkeffecten: waarde	147
<i>Jaap van Till</i>	
Dunbar's nummer	151
16 Onderwijs, individueel,	
top of breed	153
Hoofd, Hart én Lijf	154
17 Innovatie en verdienmodel;	
wat brengt verandering	158
Vooruit, achteruit, aanpassen is essentieel	159
Economie en verdienmodel	160
Rangorde in concurrentie, is dat innovatie?	163
Vooruitgang of chaos	167
Ontdekken of uitvinden?	169
De echte vonk	170
Van frustratie naar innovatie	171
Andere economische modellen	172
Origineel en/of adaptief	173
Creativiteit	173
18 Disruptive Technology,	
omwentelingen	177
De prosumer	178

19 Cyberspace in de	
urbane context	179
Positieve en negatieve effecten	180
Lange termijn, dystopia en entropie	182
Global Brain	184
Extremen in inkomen, vermogen, kennis, cultuur	185
De nieuwe fysicalisering	185
Open Source, smart sharing	186
De spirituele dimensie ook in cyberspace	187
Rituelen bieden zingeving	188
Spelen en leren op maat	188
Seks normaliseren, seksbranche in cyberspace	189
De psychologie positief gebruiken	190
20 Virtuele Verbondenheid:	
sociale netwerken en digitale gemeenschappen	192
Cyber socialisme	197
Peter Sloterdijk: bubbels	199
Waarom willen we het?	200
Netwerken is ook steun zoeken	202
e-Dating	203
Blogosphere, user generated content	204
Geld verdienen door de gebruiker te activeren	205
Cyber-imperialisme, de oligopolie van de portals	207
Wel toegang, geen kansen	207
Dubbele rol en dubbele boodschap, manipulatie	209
21 Anticipatie op verandering;	
wonen, ouderen, minderheden	210
Secondaire gevolgen	211
Dieren in de stad, zorgfunctie	211
De (ver)zorgcomputer	212
De baby-boom stutten	214
Woonaanbod	215
Zorg: handel in comfort en veiligheid, Big Sister	216
Woningen zijn psychologische en sociale werktuigen	217
Informatie overkill	219
Zorg is ook handel	220
De senioren van morgen, een eindige groep	221
Variatie in woonvormen	224
Flexibel denken, organiseren; bottom-up respecteren	225
22 De rol van leuk, spel, cultuur	
en ritueel, de (lokale) media	226

De teloorgang van de lokale media cultuur	228
23 Winkelen, de ontwikkelingen	
in de retail	230
Kosten	231
Positionering	232
Bredere dienstverlening	233
Alles moet nu: Real Time Advertising	233
Winkelen, handel, de stadservaring	234
24 Angst, vertrouwen en orde	236
Ondersteunen, niet afbreken	238
Feedback	238
Orde en respect zijn partners	240
Ambtenaren status	241
25 Leren van fouten:	
privatisering	244
Het vertrouwen beschaamd door de grote uitverkoop	244
Politieke conclusie achteraf: jammer, maar laat maar	245
Modeverschijnsel en luchtfietsenrij	246
Het ultieme voorbeeld:	
de verkoop van de Amsterdamse Haven	251
Is er nog wat te redden?	253
Oplossing: de driehoek herstellen en denken vanuit stakeholders	253
26 Sociale mobiliteit 2.0	258
Beperkte kansen	258
Segregatie	259
27 De moraal, waarom willen	
we meer en beter	261
Maslow's piramide	262
Phaedrus: de twee paarden sturen door de geest	264
Doelmatig sturen	265
Moraal is de basis en de uitkomst	267
28 Conclusie en motto:	
doorbloeding	269
<i>Laud Schimmelpennink</i>	
Index	271

De tien geboden

Voor de verbonden stad

De mens voorop

De andere wereld respecteren

Techniek ten dienste

Mobiliteit bevorderen, fysiek, sociaal, communicatief

Contact is de kerntaak van de stad

Vrijheid naast veiligheid, milieu, groen, cultuur, orde

Diversiteit moet, maar met mate

Besturen vanuit de basis, beslissen vanuit de top

Kindskinderen als doel, met een visie

Delen vóór bezitten

1 Tien uitgangspunten voor de verbonden stad

De verbonden stad streeft naar cohesie, integratie, delen en verbinden op alle niveaus, met waardering voor de diversiteit.

1. De stad is, in het kader van toenemende vrije tijd en zoeken naar zingeving, vooral de plek om de ander te ontmoeten. In het verlengde van functies als veiligheid, delen, marktplaats, de concentratie van hulpbronnen en taken wordt de contactfunctie van de stad essentieel; in aanraking komen met elkaar, de cultuur, de kennis, het andere.

2. Delen-economie: de stad is traditioneel de plek om zaken te delen. Het delen van voorzieningen brengt wel het plezier maar niet de last van het bezit en is ecologisch en economisch beter. Meer delen en hergebruik

Verbondenheid heeft een aantal aspecten; het fysieke, het psychologische en ook een spirituele component. De drie kruisjes in het Amsterdamse stadswapen kunnen ook geïnterpreteerd worden als de drie werelden waarin Amsterdam mee wil tellen (lichaam, geest, spirit).

van kennis, faciliteiten en ruimte vraagt ook nieuwe bezitsvormen, die ook juridisch delen van rechten en zaken, ook onroerend goed, mogelijk en effectief maken. Gezamenlijk gebruik van telecom, vervoer, cloud diensten, archivering, opslagruimte, recreatie- en productie-middelen dient bevorderd te worden.

3. De witte stad: er is behoefte aan een modern (fysiek) ruimtelijk en mobiliteitsplan gebaseerd op delen en samendoen. Amsterdam kan hier een inhaalslag maken met gescheiden verkeersstromen, faciliteiten voor zelfrijdende voertuigen en logistiek, gekoppelde minicars of witkarren, de metrofiets en elektrische ruilfietsen. De elektrische ruilauto in aangepast en koppelbaar design (de neo-witkar) maakt autodelen kleinschaliger en toegankelijker.

4. Modern vervoer is automatisch, gerobotiseerd en dat vraagt om een aangepaste integratie en ruimte voor nieuwe vervoersstromen. Daarom is integreren nodig van parkeren (voor diverse middelen), ringparkeren en transferia met aanvullend OV op collectief en individueel niveau, en daarbij bezoeker-vriendelijke alternatieven ontwikkelen.
5. Milieu en schone lucht zijn een prioriteit. Amsterdam kan op termijn een uitlaatvrije stad worden. Het vergunningenbeleid is te gebruiken voor sturen van het wagenpark. Door stimulering van elektrisch individueel en openbaar vervoer en verbod voor te vuile auto's, boten, motoren, etc. maar ook via groene daken, vrije ruimtes, bomenbeleid, etc. kan brede ecologie een plek krijgen.
6. De logistieke multifunctionaliteit van de stad kan benut worden, luchtvaart, de weg, de trein, water. Gebouwen met gebruiksmogelijkheden die elkaar aanvullen qua parkeren, tijden, soort gebruik.
7. Veilige leefomgeving, wonen, vervoer en werk. Hoofd fietsroutes zonder auto, hoofd autoroutes zonder fietsen, nieuwe vervoersvormen ruimte geven. Multifunctionele en gedeelde openbare ruimte met veiligheid als uitgangspunt, niet als randvoorwaarde. Wonen, werken, zorgen en recreëren meer bij elkaar brengen door flexibeler bestemmingsplannen en richtlijnen. Compacte woon-werk-zorg combinaties, uitbouw stadslandbouw, groene daken, flexibeler bouwen voor starters, ouderen en deelhuishoudens.
8. Erken de nadelen van cyberspace met problematiek zoals vereenzaming, verslaving, zinloosheid en die aanpakken door fysicalisering van functies, contact, wandelen, mobiliteit. Cyberspace en fysieke sociale contacten integreren.
9. Bouwen voor behoefte betekent in een compacte stad hergebruik en flexibele aanpassing inbouwen. Dat vraagt nieuwe gebouwen multifunctioneel (laten) opzetten, overheidsverhuizingen beperken, leegstand aanpakken met brede effect-analyse bij leegkomen, en een sloopfonds en pro-actiever vergunningenbeleid.
10. Diversiteit benutten en waarderen is het devies. Investeren in contact tussen generaties en groepen. Minderhedenbeleid uitbreiden naar sociale en culturele minderheden, zoals kunstenaars, alternativo's, ouderen, armen. Functioneel en niet generiek ondersteunen.

2 De Verbonden Stad: een visie op de toekomst

De ambitie om een concept als de verbonden stad vorm te geven is wat groots en we hebben niet het idee dat uitputtend te kunnen doen. We gaan in op onderwerpen die in onze visie en ervaring belangrijk zijn, maar in de bredere discussie over de smart city wat onderbelicht blijven.

In deze inleiding geven we al een soort samenvatting van wat er in latere hoofdstukken uitgewerkt gaat worden, daar komen de onderwerpen uitgebreider aan bod.

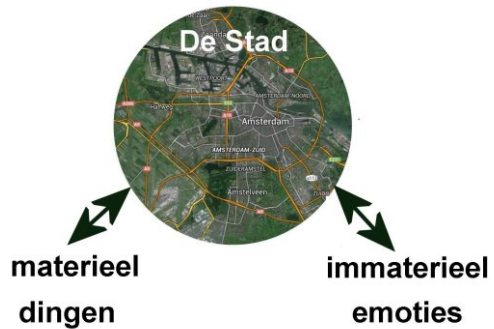
Steden zijn de plekken waar mensen bij elkaar komen in een wat groter verband, omdat concentratie van mensen dingen mogelijk maakt die op kleine schaal niet kunnen, zoals een

markt, gespecialiseerde beroepen en veiligheid door aantallen, gezamenlijke constructies (stadswal) en structuur. Sinds ongeveer 10.000 voor Chr. zijn er steden ontstaan. De oudste opgravingen van wat dan een soort civitas (stad) was, met gemeenschappelijke ruimtes, zijn gevonden in Zuid-Turkije. Rond 4000 voor Chr. zette er een echte civilisatie-golf in, met schrift en handel. Sinds die tijd hebben steden allerlei functies vervuld. Het waren veilige verster-

De ontwikkeling van de stad

kingen, oversteekplaatsen (de Dam, de Tricht), markt- plaatsen en boden concentratie van faciliteiten zoals voor handel, onderwijs, zorg, religie, cultuur, rechtspraak, post en bestuur. Steden zijn ook machtscentra voor overheden, bieden krijgsbuit, genetische diversiteit (partnerkeuze), vermaak en sociale mobiliteit.

Het werden van centra van handwerken maar ook werkplekken in de industriële revolutie, denk aan scheepsbouw en textiel en later voor de informatica. Het zijn altijd concentraties, kruispunten en aantrekkers geweest van contact, zowel fysiek als virtueel. Havens, bruggen, dammen, wegen, passen, treinsporen, maar tegenwoordig ook luchthavens, riolering, bekabeling, radio-netwerken en internet-knooppunten vormen de basis-infrastructuur. Die voorzieningen delen we, omdat het economisch is, omdat er schaalvoordelen zijn, het handig of noodzakelijk is of gewoon mooi en leuk.

De stad was en is een magneet voor gelukszoekers. Zoeken naar kansen voor verbetering is een menselijke eigenschap en de stad heeft daarin veel te bieden. Naast dat er de betere inkomens te verdienen zijn (in China verdienen de mensen in de stad duidelijk meer dan de achterblijvende plattelanders) is de sociale structuur en de beschikbaarheid van werk, onderwijs en allerlei faciliteiten van een stad ook de basis voor de aantrekkingskracht er van. De stad biedt sociale mobiliteit, kansen voor verbetering, ontsnapping aan de vaak als mager ervaren situatie op het platteland.

Steeds meer mensen, ook wereldwijd, gaan in de steden wonen. Of ze daar het geluk ook vinden, of hun situatie echt verbetert (qua inkomen, woonsituatie, levensverwachting en geluk) is daarbij de vraag, maar definitief teruggaan naar het platteland is uitzonderlijk. Eigenlijk willen alleen welvarende ouderen dat nog overwegen, maar zij willen zeker niet terug naar de primitieve situatie waaraan ze misschien ooit aan ontsnapten.

De stad heeft dus toekomst, wordt groter en intensiever. Processen gaan geleidelijk ook 'sneller'. Er wordt echter geknaagd aan de tradi-

tionele rollen en functies van de stad. De Stad 2.0 of misschien wel X.0 begint in beeld te komen. De verbonden stad van de toekomst is een plaats die mensen, dingen, machines, robots en de hulpbronnen (resources) bij elkaar brengt en naar we hopen in een harmonische samenhang. Techniek en mens staan daarin niet tegenover elkaar, maar zorgen samen voor een vooral menselijk leefklimaat. Laten we de stad voor de cyborgs, robots

en kunstmatige zelfbewuste computers maar overlaten aan de SF schrijvers en de techno-fanaten, de Ray Kurzweils van deze wereld. Zij voorspellen vanuit een materialistische opvatting dat de menselijke talenten ooit in die mate door computers vervangen kunnen worden dat we bij wijze van spreken geen mensen of menselijke eigenschappen meer nodig hebben. Wij willen ons in dit boek juist concentreren op wat optimaal mens zijn wel kan inhouden en de rol die de stad daarbij speelt.

Er is duidelijk een ontwikkeling ingezet, waarbij een aantal van de traditionele functies van de stad vervallen of niet meer plaatsgebonden zijn. Werken, communiceren en leren kan steeds meer overal, internet heeft daarin een sleutelrol. De stad is een magneet, maar om andere redenen dan voorheen. Naar de stad gaan voor werk of opleiding, om te ontsnappen aan de benauwde dorpssfeer, om er fortuin of zingeving te zoeken; dat is bij ons steeds minder een fysieke noodzaak, maar een psychologische.

Het gaat bij ons minder om de groei, Amsterdam zal niet veel groter (kunnen) worden. Blijkbaar is dat wereldwijd toch wel actueel, want men voorziet nog een grote trek naar de steden.

Het gaat nog vaak om concentratie, om het 'poolen van resources' maar er zit verandering in de lucht. Werken kun je steeds meer overal,

daardoor is wonen minder gekoppeld aan de fysieke werkplek. En ook voor leren, fabricage, handel en overheidstaken kun je via internet veel doen. Toch zit daar een groeiende pijn, in die virtuele communicatie missen we het contact, het fysieke, het lijfelijk ontmoeten en ervaren van de ander, de cultuur, de architectuur, de diensten en de sfeer. Contact met elkaar, het opdoen van ervaringen (winkelen, uitgaan, permanente educatie, sociaal, etc.) en het delen (goederen, diensten, gezelschap, cultuur) wordt steeds belangrijker.

In een wereld waarin de oudere stadsfuncties zoals het bieden van plaatsgebonden werk door automatisering en robotisering minder nodig zijn, zal de menselijke verbinding steeds meer de kernfunctie van de stad worden. Die behoefte aan contact vul je niet alleen in met meer virtuele communicatie via internet en media maar vooral door ook de fysieke contactopties te optimaliseren,

De nieuwe fysicalisering

De sociale media en de mobiele telecommunicatie hebben de contactpatronen en contactbehoefte tussen mensen ingrijpend gewijzigd, we zijn immers altijd online en overal bereikbaar. We zijn echter ook verdieping en intensiteit kwijtgeraakt. Cyberspace is uiteindelijk vervlakkend, we doen min of meer hetzelfde, gebruiken dezelfde taal en cultuur en worden daardoor uiteindelijk allemaal meer van hetzelfde, de diversiteit en identiteit gaat verloren. Dat valt nog niet zo op, maar bijvoorbeeld de architectuur, stadsplanning, voorzieningen, winkels, reclame en Openbaar Vervoer in alle wereldsteden convergeert naar een vage middelmatigheid.

Men zet dan supergrote of uitzinnig 'andere' gebouwen neer – die slecht

de burger

- **geluk**
- **welzijn**
- **welvaart**
- **veiligheid**
- **zekerheid**
- **gezondheid**
- **ontplooiing**
- **vertier**
- **zingeving**
- **trots, zelfrespect**
- **participatie - betrokkenheid**

en vooral VRIJHEID en VERTROUWEN

aansluiten bij hun omgeving en context- om zich te onderscheiden, de Rem Koolhaas aanpak. De vervlakking van de identiteit van een of 'de' stad is duidelijk.

Op menselijk niveau blijft er een onderliggende behoefte bestaan aan contact, aan uitwisseling, netwerken, winkelen, uitgaan, genieten van de diversiteit die de stad toch in essentie biedt. We zoeken, als mensen maar ook als bedrijven, dienstverleners en overheid naar de mogelijkheid tot verbinding en relaties. Naar diversiteit in deze verbondenheid en naar de mogelijkheden tot vernieuwing.

Bij alle robotisering, automatisering en technologische vervreemding zoeken we 'echtheid', de menselijke maat en het menselijk ontmoeten. Het fysiek aanraken en ontmoeten, wellicht in nieuwe context, is aan een herwaardering toe. Wij denken dat de stad daar een centrale rol in speelt en blijft spelen.

Bij alle bedreigingen van vervreemdende telecommunicatie en cyberspace ligt in physicaliteit het tegengif. Elkaar ontmoeten, aanraken, onderwijs door levende mensen, dat hebben we nodig om tegenwicht te brengen in de eenzijdig cognitieve informatie- en 'denk-cultuur'. Dat heeft praktische consequenties waar we nu al rekening mee kunnen of moeten gaan houden. Waar we beleid op moeten voeren.

materiële wereld

- de burgers
- de economie - geld
- de wet - regels
- kwaliteit - allure
- infrastructuur
- het milieu
- de toekomst
- de bezoekers -toeristen
- bedrijven
- instituties
- de omgeving (gemeente-provincie)
- de nationale staat
- de wereld

De rol van de stad als contactmedium is hier de essentiële kwestie. Er gaan steeds meer mensen in de stad wonen. Deze trend is onmiskenbaar. Wereldwijd woont nu 50% van de mensen in de stad en de voorspelling is dat dit gaat naar 70% of meer. Daarmee is de kernfunctie van die stad steeds meer het faciliteren van fysieke contacten geworden. Zaken doen, opleidingen, inkopen doen en

werken kunnen ook elders of thuis, maar elkaar en het fysieke aanbod (winkels, cultuur, parken, sport) ontmoeten in levende lijve is waar de stad de beste mogelijkheden voor biedt.

Dit is of wordt de centrale functie van de stad van de toekomst. Steden die nu en in de toekomst aan de inwoners de beste fysieke mobiliteit en contactmogelijkheden bieden, hebben daarin een voorsprong op andere. Ze bieden een betere leefomgeving, trekken de creatieve talenten aan en hebben daarmee meer toekomstwaarde en actuele aantrekkelijkheid.

De stad moet aanvullen of compenseren wat we in cyberspace verliezen, de aantrekbaarheid. Dat kan als moderne systemen qua communicatie daartoe geïntegreerd worden met de fysieke infrastructuur, vervoer, distributie van energie, water en afvalproducten, en met zorg en vermaak. De Compacte Stad - een oud Amsterdams idee, kan samen met De Digitale stad - een recentere maar ook Amsterdamse visie - groeien naar 'Een Verbonden Stad'. Internet is daarbij onontbeerlijk, maar als we elkaar niet makkelijk de hand kunnen schudden en in de ogen kijken, wordt het een doodse stad.

Het lijkt alsof 'smart cities', alles leuk gekoppeld, dat gaan oplossen, maar die aanpak is in zekere zin beperkt. We kunnen, om ecologische redenen (het globale klimaat en stadsklimaat) niet zonder de slimme oplossingen met het internet-of-things, domotica en de automatisering, maar een smart city is nog geen levende stad. Met moderne technieken en meer uitbouw in diepte en hoogte kunnen we meer mensen op een redelijke manier bij elkaar laten leven, wonen, werken, recreëren, studeren en de compacte stad (een oud hippie-ideaal) vormgeven, maar er is meer nodig. We zullen ook de wezenlijke behoeftes van de mens, aan contact, aan fysieke ervaring willen vervullen. Dat kunnen we overlaten aan ondernemers, maar we zullen moeten nadenken over een kader, over bredere maatregelen, beslissingsmodellen, over verandering (bouwen en slopen) en over de ethiek van samenwonen en dat weer uitdrukken in regels, plannen, beleid en uitvoeringsmodi.

Steden staan dicht bij de mensen, de bestuurders meer pragmatisch en minder partijpolitiek bezig en zoeken oplossingen en compromissen op een menselijke schaal. De verantwoordelijkheid van stadsbesturen in dit opzicht is duidelijk, zij kunnen op stedelijk schaal infrastructuur, vervoer, en fysieke cohesie regelen door zelf te investeren, door sturing te geven of initiatieven van anderen te bevorderen. Benjamin

Barber was met het boek 'If Mayors Ruled the World: Dysfunctional Nations, Rising Cities' (Yale University Press, 2013) een voorloper in het positioneren in dit kader van de burgemeester als bepalende figuur.

De burgemeesters zouden, volgens Barber, een meer bepalende rol gaan spelen in de samenleving, zelfs meer bepalend dan de nationale regeringen. Ze kunnen zich concentreren op de praktische kant van leven, wonen en werken, hebben veel directer te maken met veiligheid en beïnvloeden de brede leefbaarheid en dus aantrekkelijkheid van hun stad voor arm, middengroepen en rijk. Daarmee hebben ze invloed op wat voor soort mensen er in 'hun stad' komen te wonen en hoe die met elkaar omgaan. Daar ligt de kans, en ook de plicht om te zorgen dat de verschillen tussen rijk en arm niet zodanig uit de hand lopen, dat niet alleen gettovorming, maar ook opstand en gewelddadige polarisatie voorkomen worden. De stad moet immers ook een vehikel voor opwaartse mobiliteit blijven.

Op dit moment zoekt men nog veel in de richting van nog meer techniek, nog meer technische oplossingen, nog meer internet en digitale initiatieven. Men denkt in termen van 'smart city' en dat heeft ongetwijfeld ook zin want zaken als energiegebruik, milieu, zorg, onderwijs, telewerken, veiligheid en efficiënter beheer kunnen met de techniek vast nog veel verbeterd worden maar het is ook nodig verder te kijken. Integratie van smart city initiatieven met de menselijke behoeftes, het streven naar een menselijke stad, een warme stad, een gelukkige stad is mogelijk en op termijn veel belangrijker dan dat iedereen in een soort Big Brother technologie-utopia wordt gedwongen.

Connected City en Smart City Initiatieven

Er gebeurt al van alles, Amsterdam is heel actief bezig met de smart city aanpak. Er zijn over de hele wereld initiatieven om de stad te verbeteren, ook grote steden als New York onder leiding van Michael Bloomberg doen daar veel aan. Ze experimenteren met smart-city oplossingen en zoeken ook inspiratie en innovatie van buiten. De burger digitaal raadplegen en betrekken bij problemen, crowd sourcing, crowd monitoring, crowd funding, bestuurlijke participatie via sociale media, buurtwiki's, er zijn allerlei initiatieven en opties. De nadruk ligt echter vaak op het nog meer inzetten van technologie om de diensten en functies van de stad en met name van de stedelijke overheid te

verbeteren, toegankelijker te maken en transparanter (Accessible and Accountable). Wat er vaak ontbreekt is de integratie van het fysieke en virtuele.

De burger gebruiken om te signaleren en te helpen beheren is één ding, maar echte betrokkenheid vraagt meer. Een mooi parkje waar de stedeling dan niet meer doet dan zitten Facebooken lost dringende problemen als eenzaamheid, sociale isolatie en polarisering niet op. Misschien zou het beter werken als dat parkje juist geen wifi of mobiele toegang zou bieden!

Efficiency is nog geen effectiviteit en menselijke effectiviteit staat vaak haaks op zogenaamde informatie. Klachten over de leefomgeving (quality-of-life complaints) via de iPhone en een speciaal nummer 311 laten rapporteren legt de verantwoordelijk weer bij de stad en ontnemt de burger het recht en de plicht zelf iets te doen of andere burgers dat te vragen. Al die fantastische websites om informatie te vinden hebben niet tot een vermindering van de eenzaamheid geleid, en die misschien wel aangewakkerd. Het aloude loketje is verdwenen, maar hebben we daarmee niet meer schade gedaan dan goed? Breedband internet toegang klinkt mooi, maar wat als je analfabeet bent? Of te oud om de nieuwe techniek op de juiste wijze te installeren?

Delen, een economie van het sociale

Sociaal betekent dat een mens (of dier) geneigd is om in groep te leven. Dat doen we om allerlei redenen, veiligheid, efficiency, mogelijkheid tot specialisatie, gezelligheid, partnerkeuze, we zijn sociaal omdat we afhankelijk van elkaar zijn, maar paradoxaal ook om ons te kunnen onderscheiden, te klimmen in de rangorde. Socii in het Latijn betekent partners, verbondenen, met iets van gebruikmaken van elkaar, afhankelijk zijn van elkaar. Proximus is het latijnse woord voor buur.

Met burens is er een relatie die meer dan sociaal is, er is een gevoel van verbondenheid, gezelligheid, verplichting en dienstbaarheid dat in het begrip sociaal wat verwaterd is. Een sociale maatschappij zorgt voor het die het minder hebben, maar verplicht niet tot contact, de sociale dienst (nu heel treffend het Centrum voor Werk en Inkomen) gaf je geld, maar geen gezelligheid of contact. Het woord proximaal zou dus eigenlijk meer vernieuwend zijn. Het drukt namelijk ook de wederzijdse verbondenheid uit.

Het is erg belangrijk om een visie op een stad van verbinding, te ontwikkelen die verder gaat dan de digitale stad. Je kunt bijvoorbeeld ook denken aan de ‘witte stad’, een stad van delen en samen doen. Dat concept van Luud Schimmelpennink was ook de basis van dit boek.

We moeten de grondstoffen, middelen en capaciteiten samenbrengen en delen, dat is een ecologische noodzaak, maar ook de toverformule voor verbinding en innovatie. We kunnen zo besparen, meer en beter doen met minder en als bijkomend voordeel contact maken en houden met anderen.

Samen een schoolplein delen bijvoorbeeld, wachten op het uitgaan van de school, is traditioneel een sociaal ijkpunt. Jonge ouders (of de oudere ouders van tegenwoordig) leren elkaar daar kennen, vaak wordt daar de vriendenkring voor de komende jaren daar gevormd. Men deelt de zorg voor de kinderen, regelt partijtjes, logeren en ruilt zorgtaken uit. Samen een bootje delen, een grasmaaimachine, een wasmachine of dingen ruilen of uitwisselen via initiatieven als Noppes (dat zijn LETS van Local Exchange Trading System of Lokaal Economisch Transactie Systeem) zijn ook sociale ontmoetingen.

Delen als commerciële activiteit is nog wat anders dan delen in een (eventueel geldloze) krediet-samenleving, zoals David Graeber in ‘Debt, the first 5000 years’ die zag in oudere culturen. Virtuele schulden, immaterieel en sociaal krediet, gunsten, relaties, ze spelen vaak een veel grotere rol in een samenleving dan we denken. Geld mag dan wel de brug zijn tussen staat en markt, maar niet de enige. Keith Hart wees er op dat we kop en munt hebben op een geldstuk, waarmee de autoriteit en de waarde er beide een kant hebben (en de bedde aan God op de rand steeds meer verdwijnt).

Met internet en IoT (Internet of Things) kan die delen-economie (deel-economie is een ambivalent woord) een nog veel bredere dimensie krijgen, er ontstaat een markt voor B&B, bootverhuur, particuliere taxidiensten, zorgdiensten (incl. seks), aanvullend onderwijs, thuiswkekers (niet alleen wiet), kinderoppas, tuinverhuur, feestlocaties en wat al niet. Een markt waar grote partijen zoals Bol.com opereren, soms op een manier die niet helemaal zindelijk is (men rekent b.v. 15% over de verzendkosten die particulieren maken). Ook de provisieregelingen zijn soms meer in het belang van de platforms dan van

de mensen die het werk of hun huis delen. Alles kan via het net, De vooral illegale Dark Web handel (zoals met SilkRoad) in drugs, wapens, papieren, etc. Is een voorbeeld. Dat werkt vreemd genoeg voornamelijk op vertrouwen, men betaalt voor spullen met Bitcoins en moet maar hopen dat het wordt afgeleverd.

De gevestigde middenstandsorte ziet die trend naar onderling handelen, ruilen en deelgebruik soms wel als een bedreiging en de overheid vreest belastingomzeiling (met name BTW), zwart geld circuits en veiligheidsproblemen (brand, incompetentie dienstverleners, criminele exploitatie). Het is echter, mede door de groeiende toegankelijkheid via internet, een niet meer te stuiten trend. Regelgeving, richtlijnen en grenzen aan de delen-economie dienen bepaald te worden met ruimte voor experimenten, een wethouder en misschien zelfs minister voor de delen-economie is geen overbodige luxe.

Delen is niet alleen economisch een interessant gegeven; er is ook een psychologische noodzaak om elkaar ook te ontmoeten, eventueel met een tussenstap via technische media. Dit is nodig om tot een overeenkomst te komen en een fysieke noodzaak als we zaken willen uitwisselen, ruilen, delen en samen doen.

Contactpatronen, steeds meer te volgen

Iedere stadsbewoner gebruikt de stad op z'n eigen manier. Thuis en vervolgens qua vervoer, route, bezochte locaties en activiteiten ontwikkelen we patronen van gebruik. Daar zit vaak een zekere regelmaat in. We zijn gewend om op een bepaalde manier naar ons werk te gaan en ook het uitgaan volgt vaak vaste patronen. We gaan naar een stamkroeg en hebben een vaste plek in het park, terwijl ook winkelen vaak volgens een standaardpatroon verloopt. Er zijn wel afwijkende situaties, maar dat doen we dan vaak massaal, zoals bij een demonstratie of bij mooi weer. Dan gaan we als lemmingen naar het strand of de parken. Het gaat niet alleen om verplaatsing, ook onze consumpties, ons koopgedrag en contactpatroon ligt vaak behoorlijk vast en is daarmee voorspelbaar.

Die patronen zijn, als we de privacy even vergeten, vrij gemakkelijk te volgen, want een mobiele telefoon hebben we vrijwel allemaal, we betalen via een te volgen systeem, onze parkeerinfo wordt al vermarkt en eigenlijk is vrijwel alles bekend of te volgen en misschien ook wel

te beïnvloeden. Dat is geen toekomstmuziek, de benzineprijzen van zeker de discounters worden op afstand geregeld in reactie op wat de concurrenten doen en de actuele verkoopgegevens. De verkeersdiensten die file-informatie verzorgen werken met actuele gegevens. Ook de overheid doet mee, en misschien ook wel terecht. Op grote schaal wordt daar op bijvoorbeeld Koningsdag al mee gewerkt. Crowdcontrol door de politie werkt met dergelijke technische middelen. Die technieken staan ook toe, dat we de congesties in normale situaties kunnen beperken of door maatregelen als bewegwijzering, piekprijzen voor openbaar vervoer, gedifferentieerde en dynamische parkeertarieven kunnen sturen. Omdat ‘always on, everywhere’ steeds meer de norm wordt, kunnen ook voetgangers en fietsers zo worden gedirigeerd.

Het voelt allemaal als enorme manipulatie, maar de economische en ecologische voordelen zijn duidelijk. Files zijn dure tijd- en benzinevreter. We zoeken naar optimalisering van verplaatsing en waarom ook niet van ander gedrag zoals aankoopbeslissingen en contactmogelijkheden? Dat is toch in ieders belang? Of toch niet en komen we hier bij de fundamentele vragen over de keuze tussen vrijheid en veiligheid en tussen individu en collectief belang? Over wat de rol van de overheid in deze?

Het afnemende vertrouwen in de politiek, de overheid en de politie is niet alleen in de groeiemarkten, maar ook bij ons een fundamenteel probleem. Verschillen tussen mensen worden manifest en ondraaglijk, zeker gezien vanuit het kader van de vrij westerse en op individualiteit gestoelde mensenrechten. Deze worden ook nog eens opgedrongen aan groeiemarkten in de tweede en derde wereld zodat er serieuze ontwrichting dreigt. Cacaoboeren bijvoorbeeld mogen niet hun kinderen laten meewerken zodat ze slaafvrije chocola te produceren. Ze moeten echter wel het schoolgeld van de kinderen betalen en dus ook produceren. Dringen we ze het verbod op kinderarbeid op kortzichtige wijze op dan hoeven de kinderen niet meer te werken maar gaan ze waarschijnlijk ook niet meer naar school omdat er geen geld is.

Het middenveld, de zwijgende meerderheid lost op. Sommigen maken het, anderen zakken af naar de arme kant, zeker in het Westen. In de opkomende markten ontstaat een nieuwe middenklasse die het werk van de Westerse middenklassen overneemt tegen lager loon. Maar ook

daar ontstaat op den duur polarisatie, in China zijn er veel nieuwe rijken en de traditioneel enorme verschillen tussen arm en rijk zoals in India verdwijnen niet met een middenklasse of wat beter betaalde minima. Ook daar heb je plutocraten, oligarchen, rent-seeking kapitalisten en andere profiteurs van ongelijkheid.

De groeiende ongelijkheid: het cruciale probleem

Anno 2015 is duidelijk dat wereldwijd de kloof tussen arm en rijk, tussen have's en have nots alleen maar groeit en dat deze verschillen in de stad het meest gevoeld zullen worden. Daar komen en wonen de verschillen immers samen.

De verschillen in kennis, macht en bezit, in talent en status zijn nergens duidelijker dan in een winkelstraat in de grote metropool, waar arm en rijk elkaar fysiek raken. Het minderwaardigheidsgevoel van de burger wordt vooral manifest, als ie met z'n fiets of tweedehands auto voor een Ferrari moet uitwijken of in de PC Hooft straat ziet hoe de rijken liever met elkaar omgaan en bij elkaar kopen.

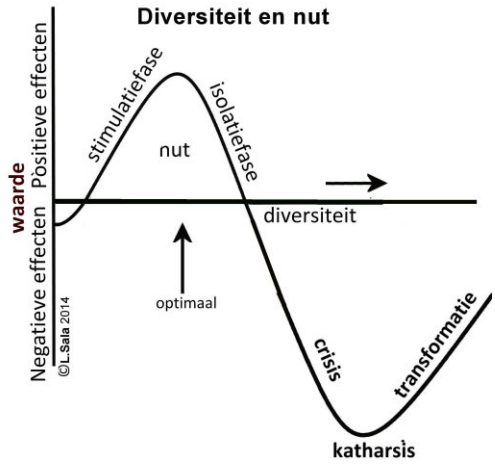
Waar ooit de stad de grote smeltkroes was, is het nu het toneel van de confrontatie. Opstanden, revoluties en aanslagen spelen zich niet af in afgelegen gebieden. De Arabische lente werd manifest op de pleinen in de grote steden. De Jihadisten en IS-vechters komen niet uit de provincie, maar uit de stedelijke achterstandswijken.

De groeiende ongelijkheid - en of dat nu in kapitaal is, in inkomen of in macht maakt niet zoveel uit - begint het kernprobleem te worden. De druk van onderaf, de Occupy trend, maar ook de bewustwording van economisch of anderszins onderdrukte groepen die dan naar religieuze of nationalistische (machtsafstand-reductie) hefbomen grijpen, kan niet meer ontkend of met traditionele middelen gemanipuleerd worden. Hoewel het veelgenoemde boek (Kapitaal in de 21e eeuw) van Thomas Piketty voor Nederland niet zo relevant is, zette hij inkomensongelijkheid wel op de agenda.

Sturen; de diversiteits-curve

Diversiteitsbeleid, dus zinvol gebruik maken van de goede en slechte kanten van diversiteit is één van de afweermiddelen tegen enerzijds verstarring en sociaal isolement en anderzijds de chaos en radicalisering die ontstaat bij te grote verschillen. Zulk beleid is mogelijk de enige manier om de groeiende ongelijkheid tegen te gaan. Maar wan-

neer is diversiteit nog productief en wanneer wordt het een onneembare barrière en de basis van allerlei ellende, weerstand, isolatie? De verhouding tussen groepen mensen, qua taal, ras, achtergrond, kennis, inkomen volgt een soort basispatroon, we kunnen met een beetje ‘nieuw’ of ‘anders’ wel hanteren en zelf positief gebruiken, maar bij te veel loopt het uit de hand.

Dit mechanisme, dat wordt weergegeven in de diversiteitscurve komen we overigens tegen bij allerlei processen, in de biologie en de sociologie, maar psychologische processen volgen een soortgelijk patroon. Het is zelfs de basis van innovatie en creativiteit, een beetje stimulering (diversiteit) werkt, teveel stompt af en leidt tot afsluiting.

De samenleving (en mensen als Thomas Piketty maken dat duidelijk) voelt wel aan dat er is erg mis aan het gaan is en gaat reageren en anticiperen. De rijken verschuilen zich in gated communities, de minderheden isoleren zich in getto's en culturele (Limburg) en religieuze (Islam) fortificaties, het tribalisme steekt de kop op, er worden grenzen gemaakt of gesteld, polarisatie en radicalisering is het gevolg en de veiligheid is in gevaar.

Het sociale patroon verandert onder die druk en de stad moet zich daarbij aanpassen, en gezien haar centrale rol daarin zelfs leidend zijn in de zin dat tegenmaatregelen vooral op lokaal niveau effect sorteren. Inburgering, woningtoewijzing, subsidie en vergunningenbeleid, taalbeleid, minderhedenparticipatie, onderwijs, MKB-beleid, op lokaal niveau kan heel veel gedaan worden om de diversiteit te managen.

Alle technische, infrastructurele, sociaal-psychologische en economische uitdagingen draaien voornamelijk om het voorkomen van verder groeiende ongelijkheid. Dat gaat verder dan iedereen een beetje tevreden houden, de boel een beetje bij elkaar houden zoals Job Cohen dat noemde. Er is een visie nodig, een aanpak die wat verder gaat dan

meer repressie (vermomd als preventie), meer politie en minder vrijheid.

Het probleem van de centrifugale inkomensverdeling, want er is een soort wegslingereffect met als gevolg een U-curve (arm rijk, het middenveld verdwijnt) heeft te maken met een aantal mechanismen, die weer veelal te maken hebben met de psychologie van de tot individualisering uitgenodigde burger, internet, globalisering en de snelheid van communicatie. Hoe sneller de wereld draait, in de zin van communicatie en reactiepatronen (feedback) hoe sneller de verschillen groeien.

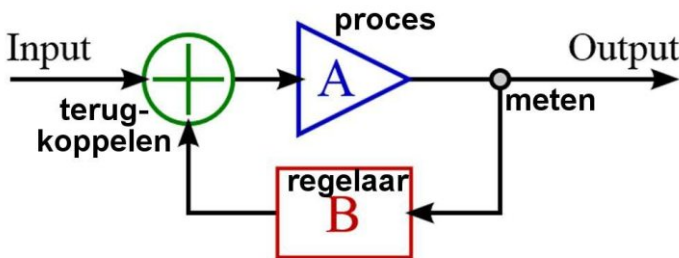
Feedback

De toegenomen snelheid van de communicatie, die tegenwoordig meestal real-time plaatsvindt (zonder vertraging) zorgt voor opslingering, een bekend effect in terugkoppellussen. Weten en meten zijn in die zin gevaarlijk, dat te snel reageren tot onbeheersbare extremen kan leiden. Dat kennen we ook als spiraaleffecten, partijen jagen elkaar op, met steeds betere wapens, extreme stellingname en escalatie van conflicten.

De instabiele driehoek, wat doet de overheid

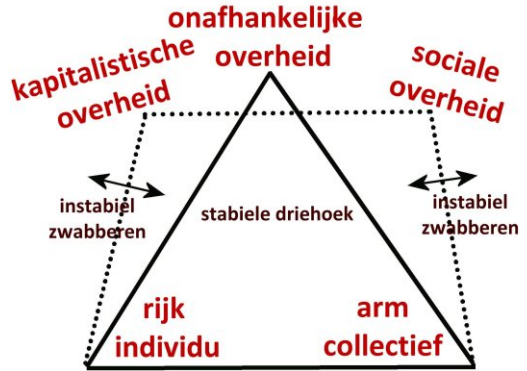
Niet alleen de tweedeling tussen rijk en arm, maar ook de onzekerheid over de rol van de traditionele derde poot, de overheid (met ook religie als achterliggende invloed), speelt hier een rol.

Driehoeksverhoudingen zijn stabiel, in de techniek, maar ook in de economie, In zekere zin is de overheid de stabiliserende factor, de top van een driehoek met arm en rijk als basis, maar dat gaat ook op voor

Feedback mechanisme

individu en collectief belang. Een driehoek is in essentie een stabiele constructie, we kennen dat in de techniek, maar de Trias Politica van Montesquieu in de politiek (wetgevend, uitvoerend en controlerend gescheiden) is ook een voorbeeld. De laatste decennia zien we echter dat de overheid niet meer als eenduidige en onpartijdige factor de regie heeft, maar zich heeft opgesplitst in

**de beheersdriehoek
wordt een instabiele vierhoek**

twee facties, één aan de kant van de neoliberale, zichzelf-verrijkende, rent-seeking kapitalisten en één aan de kant van het collectieve, het sociale. Ook traditioneel sociale partijen zoals de PvdA werden (zelfs grotendeels) regenten, en kozen de kant van het kapitaal, de vrije markt, de zakkenvullerij, het goedbetaalde pluche.

Een deel van de overheid (en de politiek die de overheid aanstuurt) steunt dus de rijken, het kapitaal, het bedrijfsleven, de innovatie, de extreme individualiteit, een ander deel blijft het sociale, het gemeenschappelijke belang behartigen. De overheid wordt, net als overigens de samenleving, uit elkaar getrokken, er is een centrifugale kracht werkzaam die arm en rijk, sociale en neoliberale (kapitalistische) facties uit elkaar jaagt.

Met als gevolg dat in iedere geval de gewone man die politiek niet meer vertrouwt en steun zoekt in populistische bewegingen. Dit verschijnsel is natuurlijk niet nieuw, maar zou zelfs de basis kunnen zijn van het ineenstorten van grote culturen en naties in het verleden.

Het effect is wel, dat de op zich stabiele driehoek een rammelende vierhoek wordt, een instabiele situatie waarbij het geheel naar links of rechts kan gaan zwabberen. Het is het verlies van de onafhankelijke positie van de politiek die dit veroorzaakt heeft. Zeker in landen als de VS heeft de overheid te lang en te duidelijk de kant van het kapitaal gesteund, en dat heeft te maken met het politieke systeem, democratie heeft z'n nadelen. In de stedelijke omgeving, waar zoals in Nederland